

העקב למינהו

כתב:
ד"ר חיים מויאל
צילמו:
**שלמה ולדמן,
משה בן ארצי
וחיים מויאל**

1

2

עקב מכנסיים בדאייה.
צייר: חיים מויאל

3

4

העקבים (Buzzards), תת-משפחה בדורסי יום, מגוונים מאוד במופעייהם, ומפורסמים בנדידה המאסיבית של רבים מהם ובנוכחות שלהם במרבית בתי הגידול בכל היבשות. בית גידולם מגוון מאוד: בטונדרות השלג, במדבר, בשדות הפתוחים, ביערות, באזורים הלחים, במצוקים ואפילו בפארקים ובשולי ערים. הם מוגדרים כאוכלי-כול ואופורטוניסטים הניזונים ממגוון גדול של מיני בעלי-חיים. הנקבה גדולה בין חמישית ועד כמעט כפול מן הזכר ברוב המינים. הצייד מבוצע על הקרקע מנקודת תצפית ומעקב או תוך כדי תעופה נמוכה. כולם מוגדרים כידידי האדם ונחשבים בלהקותיהם העצומות למדבירים מעולים של מזיקים שונים.

תיאור כללי

גופם בינוני-גדול, דחוס, וכנפיהם רחבות יחסית, אך לא ארוכות כשל עיטיים (70-150 ס"מ), זנבם לרוב קצר (יחסית לאיות, זרונים, דיות ועיטיים), ומקורם חד ומאונקל ובינוני בגודלו (לא מאסיבי כשל העיט). עיניהם גדולות יחסית וראייתם חדה ומגדילה פי-7, כמרבית דורסי היום. שרשכפי-הרגליים חשופים מנוצות (למעט אצל עקב מכנסיים), והטפרים חדים ומאונקלים. אומנם מופעי הצבע רבים במיוחד בעקבים, אך צבע גופם השולט במרבית המינים הוא חום, לבן, שחור (וחלודי, בחלק מהמינים). המאפיין הבולט שלהם בתעופה הוא "חלונות" בהירים בין הסוככות הכהות (או החלודיות) לאברות הבהירות יותר, ולרובם מסגרת כנף כהה. הקטן בעקבים הוא "עקב ארוך-המקור" (*Rupornis magnirostris*) האמריקאי, שאורך גופו 30-40 ס"מ, מוטות כנפיו כ-70 ס"מ בלבד (כמו של בז קטן), ומשקלו נמוך מ-70 גרם. הגדול בעקבים הוא "עקב פרוגינזוס" (*Buteo regalis*) גם הוא מאמריקה, שגודלו כעייט קטן. אורך גופו עד 69 ס"מ, משקלו עד 2.2 ק"ג, ואורך מוטות כנפיו עד מטר וחצי. דולק אחריו בגודלו הוא "עקב

- 1 עקב חורף בסריקה נמוכה מעל הקרקע. צילם: משה בן-ארצי.
- 2 "עקב סווינסון" (*Buteo swainsoni*). מופע כהה. מין צפון אמריקאי המעדיף בבירור לצוד בשטחי ערבות ושדות פתוחים וטרפו החביב הוא ללא ספק מיני החגבים והחרגולים. צילם: Becky Matsubara
- 3 עקב מכנסיים (*Buteo lagopus*). מין צפון אירופאי המזדמן באורח נדיר ביותר אלינו. הסימנים הבולטים המזהים אותו הוא קצה זנב עם טבעת אחת או יותר בצבע שחור, תחתית כנף בהירה כתמי מפרקי כנף כהים ומנוגדים. מין זה בניגוד למיני עקבים אחרים נוהג לרפרף באוויר כדי לאתר בעיקר מכרסמים, שהם מרכיב העיקרי של טרפו. צילם: שלמה ולדמן
- 4 "עקב ארוך-מקור" (*Rupornis magnirostris*). מין הנפוץ מאוד במרכז ודרום אמריקה, בעיקר בצידי דרכים, שם ניזון בעיקר מפרוקי רגליים וזוחלים. שיוך לאחרונה לסוג נפרד על שמו. צילם: Bernard DUPONT

- ① "עקב אדום-זנב" (*Buteo jamaicensis*) דורס ארנבת שדה. זהו אולי הדרס הנפוץ ביותר ביבשת אמריקה. מזונו מגוון מאוד ואינו בוחל ביונקים גם בגודל ארנבת. צילם: Shanthanu Bhardwaj
- ② "עקב אדום-כתף" (*Buteo lineatus*) עם נחש במקומו. העקבים בכללם אינם בוחלים בציד נחשים כול אימת שמתגלים על ידם, אך אינם מתמחים בהם כחווים. צילם: Don Loarie
- ③ "עקב אוגור" (*Buteo augur*). עקב מזרח אפריקאי (אחד מתוך שני מינים בלבד) והוא ללא ספק אחד הגדולים בעקבים. טרפו העיקרי הם זוחלים, גם גדולים כמו חרדוני צב וחולדות. צילם: Lip Kee
- ④ עקב טורף ארנבת וברקע עורב מחכה לשיירי. צילם: Bernard Stam

1

הימליה" (*Buteo hemilasius*), ואילו בעולם הישן העקב העיטי, המקנן באזורנו, הוא בוודאי הגדול ביותר בקבוצה (ובסוג *Buteo*).

העקבים מרבים לדאות, אך שלא בנדידה הם מנפנפים מדי פעם עמוקות בכנפיהם על מנת להגביר את מהירותם בגובה נמוך. עקב מכנסיים (*Buteo lagopus*) המזדמן נדיר מאוד לאזורנו, נוהג באופן מיוחד לרפרף לא מעט באוויר (בדומה לחוויאים), ולהתמקד בחיפוש נברנים ודומיהם בשדות. עקב החורף יעדיף בחלק הארי של היום לבלות במנוחה, לצפות מעל ענף או ראש עץ, מתקן או עמוד חשמל. משקלן של הנקבות ב-15-40 אחוז גבוה יותר ברוב מיני העקבים, ואין הבדל זויגי אחר הניכר בהם. קריאות העקבים דומות ונשמעות כקריאות חתול, ויש כאלו עם קריאות "קטור" (קריאות טריטוריאליות הן יותר חדות ומצלצלות) ואילו העקב העיטי שקט למדי.

מיון ושמות

בקבוצה זו יש להבדיל בין עקבים אמיתיים (רובם בני הסוג *Buteo*), שבהם נדון בפירוט כאן, לעקבים מזדומים (כדוגמת איית הצרעים). לאחרונה הופרדו מיני עקבים מסוימים ונכללו בסוגים נפרדים על שמם, בשל ייחודם הגדול (אך הם עדיין נכללים בקבוצה זו). כך למשל בני הסוג *Rupornis* (מין אחד) ו-*Geranoaetus* (שלושה מינים).

בתת-משפחת העקבים הוגדרו 34 מינים. לא מעט מינים ברשימה התפצלו מעקב החורף (העקב המצוי ביותר), והדמיון ביניהם רב (כדוגמת "עקב יפני", *Buteo japonica*, ו"עקב הימליה", *Buteo reflectus*). יש המפרידים גם את תת-המין עקב מזרחי למין נפרד (מלבד זאת הוגדרו עד עתה כ-11 זנים לעקב החורף).

העקבים באמריקה מכונים דווקא "ניצים" (*Hawks*) ולא *Buzzards* (שבכלל הוא שמו האנגלי של מין נשרון דרום אמריקאי המכונה בעברית

בפונדקי החורף ובעת נדידתם, או אז הם מנצלים יחידיו מקורות מזון שופעים מזדמנים.

מזון ואסטרטגיית ציד

הם ציידים מעולים וקרניבורים לעילא של מכרסמים מזיקים (למשל, נתגלה כי 85 אחוז מטרפו של "עקב סווינסון", *Buteo swainsoni*), שנחקר בארצות הברית, הוא מכרסמים), אך לא מעט מינים אופורטוניסטים הם אוכלי כול ואף לא בוחלים באכילת נבלות (כדוגמה, העקב העיטי). טרפם בכל מקרה מגוון למדי, בהתאם לעונה ומקום החיות, החל בפרוקי-רגליים, המשך בדו-חיים, זוחלים, דגים, עופות ועד ליונקים בגודל בינוני. "עקב סווינסון" ניזון בעיקר מחרקים, לרבות שפיריות, חגבים וצרצרים, איית הצרעים (*Pernis apivorus*) המחקה אולי את העקבים האמיתיים, ניזונה כידוע מדבורים וצרעות ומותאמת בצורה מופלאה למטרה. כול המינים ניזונים מזוחלים ודו-חיים שונים, לרבות נחשים ואילו מינים גדולים, כמו עקב גלפגוס, ניזונים גם מזוחלים גדולים, כמו איגואנות ימות, ואילו "עקב אוגור" (*Buteo augur*) ניזון גם מחרדוני-צב. עופות, לרבות ציד יוני בית, כמו במקרה של עקב מזרחי ו"עקב קצר-זנב" (*Buteo bracyurus*) מיבשת אמריקה. ציד יונקים קטנים-עד בינוניים הולם את כול העקבים וכולל בעיקר מכרסמים שונים, סנאים למיניהם, מרמיטות, חדפים, עטלפים, ארנבות, טורפים קטנים ואפילו יונקים יומיים, וקופים קטנים. במחקר שבוצע באוקראינה התברר כי חפרפרות מהוות טרף משמעותי מאוד, ואילו באזורנו ההעדפה היא בעיקר לזוחלים, מכרסמים ויוני-בית, עקב מזרחי ניזון בעיקר מעופות שונים ומגוונים, בעיקר יוני-בית, אך לעיתים פחות נפוצות אפילו דורסי יום קטנים עורבים קטנים, שלווים וחוללות. במקרה של "עקב דומיניקני" (*Buteo ridgwayi*) מתברר כי ניזון גם בתרנגולים מביתיים במשכנות האדם, למגינת ליבם של התושבים שם. טרף גדול במיוחד נגרר בדרך כלל למקום מבודד. עקב גלפגוס טורף בעונת הרבייה גם אפרוחים מגודלים של עופות ים שונים. לחיצת הטרף בטפרים החדים שלהם וברגליהם השריריות עשויה להגיע ל-90 ק"ג על כל סנטימטר רבוע.

נודד וחולף ברבותו מעל ישראל לערבות רוסיה ושכנותיה באביב. (מאות אלפי פרטים של עקבים משני המינים חולפים באביב מעל ישראל).

מנגד, העקב העיטי יציב כל השנה ומקנן בעיקר במצוקים נישאים של נחלים וואדיות מרכזיים ברחבי הארץ (בעיקר באזור המדברי והספר) וכן מתברר במחקר חדש יחסית, כי נוהג לטורקיה ורוסיה. מזדמן נדיר ביותר (בחורף) הוא עקב מכנסיים (*Buteo lagopus*) (ניזון בארץ הולדתו בעיקר ממכרסמים בשם למינגים).

מקומות חיות

המדהים הוא שמקומות החיות של מרבית העקבים מגוונים אף הם להפליא, כך למשל עקבים אדומי-זנב האמריקאיים שוכנים ביערות עבותים עד לאזורים יבשניים ומדבריים, דרך שטחים פתוחים, לרבות שטחים לחים, שטחי חקלאות, פארקים, שולי ערים וכפרים ואפילו במחטניים בהרים הגבוהים.

בהיותם מינים סתגלנים, רבים מהמינים בוחרים בתי גידול המתאימים לפי העונתיות ומקורות המזון הזמינים להם. הלהקתיות היא בעיקר

"קתרסט תרנגולי", מה שעשוי קצת לבלבל, שהרי הניציים הקרויים אצלנו בשם זה הם בני קבוצה אחרת לגמרי. פירושה האטימולוגי של שמות הסוג המדעי והאנגלי סתומים. השם העברי עקב הוענק לו על ידי אהרוני ונגזר מלשון עוקב, על כי מרבה הוא לעקוב אחר טרף מזדמן (מעל עצים, סלעים, מתקני אדם וכדומה).

תפוצה בעולם

העקבים כקבוצה בני סוגים שונים והם מצויים במרבית האזורים בעולם, לרבות במדבר הצחיח, אזורי הטונדרה וההרים הגבוהים במיוחד. עקב מכנסיים (*Buteo lagopus*) מאכלס בעיקר את האזורים הארקטיים ונפוץ יותר שם. מהסוג *Buteo* נאמדו 30 מינים (אם כוללים את העקב המזרחי כמין), בהם עשרה מינים באפריקה, שישה מינים אירו-אסייתיים, 14 מינים אמריקאיים, והשאר באיים ואזורים מבודדים. תפוצתם של ארבעה מינים משני הסוגים האחרים היא באמריקה.

תפוצה בישראל

בישראל מקננים שני מינים: עקב העיטי (*Buteo rufinus*) ועקב חורף (*B. buteo buteo*). מלבד היותו חורף וחולף שכיח, נתגלה כמקנן נדיר מאוד על עצים מתחילת שנות ה-90 בצפון הארץ. עקב מזרחי (*Buteo vulpinus*) שיש שעדיין מגדירים אותו כתת-מין של עקב החורף,

- 1 נץ מצוי תוקף באגרסיביות עקב חורף הפולש בטעות לתחומו בעונת הקינון. ככלל ככול שהדורס קטן יותר הוא לרוב אגרסיבי יותר בעונת הקינון ואף מצליח להרחיק דורסים גדולים ממנו. צילם: Airwolfhound/flickr
- 2 "עקב גלפגוס" (*Buteo galapagoensis*) בתעופה נמוכה. מין כהה נוצות בסטטוס פגיע הניזון בקבוצות קטנות. על אף שמזונו מגוון, מעדיף בבירור מבעלי חיים ימיים כמו איגואנות, אפרוחי עופות מים וצבונים. צילם: Lip Kee
- 3 עקב חורף מנסה להתגונן ללא הצלחה מפני דיה אדומה החוטפת את שרידי מזונו. צילם: Mark O'Leary
- 4 "עקב רחב-כנף" (*Buteo platypterus*). מין מרכז ודרום אמריקאי קטן בעל כנפיים קצרות ורחבות יחסית. באדיבות: j van cise photos/flickr

2

4

3

5

- 1 עקב חורף. למין זה תתי-מינים רבים והוא מין מוצלח למדי שמזונו מאוד מגוון. לרוב הפרטים פס חזה לבן ו"חלונות" בהירים וניכרים בתחתית הכנף בתעופה. צילם: משה בן ארצי
- 2 "עקב הימלייה" (*Buteo refectus*) בדאיה. מין אסייתי הדומה מאוד לעקב החורף. חי בהרים גבוהים, לרוב מעל 4,000 מ' מעל פני הים. צילם: Imran Shah
- 3 אחד מגוזלי עקב החורף בן כשבועיים מציץ מהקן. מוטלות 2-6 ביצים, אך לרוב רק שני גוזלים יפרחו מהקן. מרבית העקבים מקננים על עצים, לרבות מין זה (עקבים עיטיים בוחרים במקרים רבים לקנן דוקא על מצוקים). צילם: Harm Matters
- 4 "עקב מלכותי" או "עקב פרוגיני" (*Buteo regalis*) הופך את ראשו עד כדי 180 למטה. גמישותו אמנם אינה משתווה לדורס לילה, אך בהחלט ראוייה לציון. צילם: Tony Hisgett
- 5 "עקב אדום-כתף" (*Buteo lineatus*) בעמדת אכילה על עץ. מין אמריקאי זה נפוץ מקנדה ועד מקסיקו, ביערות וניזונים ממגוון טרף גדול למדי. צילמה: אביבה הרמן וולדשטיין

1

אירופה וגם באזורים מסוימים באסיה הקטנה אשר בוחרים לא לנדוד או לכל היותר לנוע מרחקים קצרים בעת הצורך. בישראל העקב העיטי הוא יציב, למעט ביצוע תנועות מקומיות, ויש כאלו שבוחרים לנדוד אחרי עונת הקינון צפונה עד טורקיה או דרום רוסיה לטווח זמן קצר יחסית של כמה שבועות (אוכלוסיות צפון אירו-אסייתיות של מין זה נודדות לאפריקה בסוליטריות ולא בלהקות כמו עקבי חורף ועקבים מזרחיים). צעירי עקבים במינים רבים נודדים מאוחר יותר ממרבית הבוגרים, וגם בוחרים לשהות גם באביב ובקיץ הבא בפונדקי החורף, ועל ידי כך לצבור יותר ניסיון וביטחון.

שיטת הצייד הנפוצה במרבית המינים היא שיוט וסריקת טרף בראייתם החדה ביותר כ-10-50 מ' מעל פני הקרקע, בליווי תפוחות כנף אחדות עמוקות. שיטה נוספת נפוצה פחות היא מעקב אחרי נוכחות טרף פוטנציאלי מעמדת תצפית בולטת, כמו עץ, שיח, אבן ומתקן מלאכותי (הפתעת הטרף או ליוו בצרחה תלויות בנסיבות). בצייד עטלפים בקרב מינים מסוימים, העקב נוהג לנסוק מעלה עם כנפיים חצי סגורות. ציד רגלי, תוך כדי צעידה או ריצה קלה, תועד בקרב מינים הנוהגים לצוד חרקים ודומיהם. במפגש עם דורסים גדולים מהם, כמו זרוני סוף, דיות אדומות ועיטיים, בדרך כלל ידם על התחתונה, ושללם נבזז במקרים מסוימים.

חיזור

הבגרות המינית חלה בגיל שנתיים, אך ברוב המקרים העקבים מתחילים להתרבות מגיל שלוש. מתבגרים בגיל שנתיים-שלוש נדחקים ברוב המקרים מהאזורי הבר המועדפים לקנן לקרבת הערים והכפרים, שם משאבי המזון הטבעי מועטים יותר. העקבים הם מונוגמיים לכל החיים (אלא אם כן נפגע אחד מבני הזוג או מתבושש ארוכות מלהגיע לקן בתום נדידתם חזרה). הם טריטוריאליים (תחום מחייתם של חלק מהמינים קטן ביותר יחסית למרבית מיני הדורסים, כך למשל לעקב חורף עד שני קמ"ר תחום מחיה, ואילו של העקב העיטי גדול פי כמה) ואגרסיביים בקינון, וגם בפונדקי החורף שלהם בתנאים של חוסר מזון (צעירים נוטים לא להיות טריטוריאליים במיוחד). החיזור של מרבית המינים מתרחש בשלהי החורף או בתחילת האביב, והוא מלווה בעיקר במעוף משותף במעגלי דאיה או מעופי זיגזג, ובכל מקרה בליווי קולי ונגיעות כנף עדינות, ולעיתים תוך כדי מעוף מקביל הזכר נוגע קלות

תעופה ונדידה

הדאיה בכנפיהם הרחבות היא שיטת התעופה הבולטת ביותר בעקבים. במזג אוויר סגרירי או בתעופה נמוכה יש שימוש גם בנפנופי כנף עמוקים (עשויים להגיע עד מהירות של כ-60 קמ"ש). צלילתם מהירה לקרקע העשויה להגיע ל-190 קמ"ש.

מיליוני עקבים ממינים שונים נודדים בסתיו דרומה מארצות הצפון, וחזרה באביב לארצות הולדתם (במינים רבים הצעירים יעדיפו לנדוד, גם אם הבוגרים לא ינדודו). עקבי חורף ועקבים מזרחיים, המינים השוכנים בצפון האזור ההולארקטי (בחצי הכדור הצפוני), הם בחזקת נודדים מובהקים אשר גם טווח נדידתם גדול יותר (כמו מפנילנד ועד דרום אפריקה, כ-12,000 ק"מ). ישנם עקבים השוכנים למשל באזורי החוף של מרכז אמריקה, צפון-מערב האוקיינוס השקט, דרום-מערב

אחרים, כמו עיטמים לבני-ראש בצפון אמריקה ומקרה יחידאי שתועד בישראל, שבו אומץ בהצלחה גוזל עזוב בקן של הורים מאמצים. בחלק מן המינים (כמו אצל עקב אדום-זנב) נצפתה תוקפנות כלפי פולשים וגם כלפי האדם המתעקש להציק ולהתקרב יתר המידה לקן.

הנקבה בוצעת לחתיכות קטנות את הטרף, שמובא לרוב על ידי הזכר, ומאכילה את הגוזלים המתחננים והקרובים אליה ישירות לתוך מקורם. לאחר כשישה-שמונה שבועות של טיפול אימהי מסור בקן ולאחר תרגולי תעופה נמרצים של הצעירים, הם מנסים את מזלם בתעופה מן הקן, עדיין קרוב לאתר הרבייה. הפרחונים מטופלים עוד כחודש-חודש וחצי מחוץ לקן, עד להצלחות ציד עצמאיות שלהם, ורק אחרי שלושה-ארבעה חודשים הם יהיו עצמאיים לחלוטין, ובכל מקרה

- ① עקב עיטי בוגר מאולף כשהוא פורש כנפיים למחצה, כשהוא זוקר את נוצות ראשו בהתרגשות יתירה. צילם: Damiano Pappadà
- ② עקב עיטי צעיר. מין היציב בארצנו (על אף שמתברר במחקר כי פרטים מסוימים נודדים בשלהי הקיץ לטורקיה ורוסיה למספר שבועות וחוזרים חזרה). מהגדולים והחזקים בעקבים ולו רגליים ארוכות כשמו האנגלי (Long-legged buzzard) והוא חלודי כשמו המדעי (*Buteo rufinus*). צילם: חיים מויאל
- ③ עקב חורף לקראת נחיתה עם רגליים משרבבות. הניגודיות בין סוככות הכנף הכהות לאברות התעופה הלבנות הם מסימני הזיהוי העיקריים לסוג. צילם: משה בן ארצי.
- ④ עקב חורף במנוחה בעת הנדידה. מין דורס-יום בגודל בינוני שלו מופעי צבע רבים מספור ונדידתו מפורסמת, אך חורף באזורים רבים בישראל, לרבות באזורים הכפריים והאזורים הלחים. צילם: חיים מויאל
- ⑤ עקב חורף מתמקם על סלע לתצפית על פרוקי רגליים וזוחלים קטנים בשדה. צילם: משה בן ארצי

גבנה של הנקבה באמצעות רגליו. במקרים רבים הנקבה טורחת להתהפך ולהציג טפרים כלפי הזכר, אך לא אופיינית בעקבים אחיזת טפרים בחיזור אלא רק לעיתים רחוקות עם זכרים אחרים מסיגי גבול או מתבגרים, כנראה כדי להוכיח להם שהם נחותים בכוחם מהם. ריקוד סינכרוואדלי באוויר המלווה בצלילות גליות עמוקות של הזכרים לעיני הנקבות, מנוצל בקרב מינים רבים בעקבים (אצל העקב העיטי הריקוד האווירי נועז ומרשים מאוד, כשהוא גם מלווה בצלילות אנכיות והתרוממות up-pitch בעשרה ג'י). בטרם הטלת הביצים הם מזדווגים כמה הזדווגויות בכל יום, ואלה נמשכות כ-5-15 שניות לכל היותר.

קינון

הקינון מבוצע בעיקר על עצים ושיחים, אך ישנם מינים המעדיפים לקנן בהרים ובמצוקים (כדוגמת עקב עיטי באזורנו ואוכלוסיית עקבי חורף השוכנים באלפים), על מדפי סלע במחצבות, ובקרקע בגבעות גבוהות. יש המעדיפים לקנן על מתקנים מעשי ידי אדם. במקום שבו מקננים עקבי חורף סמוך לניצים גדולים תועדה לעיתים השתלטות על הקינים על ידי נקבות הניצים הדומיננטיות והחזקות מהם, וכן הם הורחקו על ידי דורסי יום אחרים כעיטים גמדיים ודיות שחורות.

בניית הקן, העשוי ענפים וזרדים ומרופד בקליפות עץ, עשבים וחומר ירוק, עשויה להימשך כשבוע, על ידי שני בני הזוג, גם אם מבוצע שיפוף בקן ישן משנה שעברה. קוטר הקן הוותיק, אם משמש מזה שנים מספר, הוא עד 150 ס"מ, וגובהו מגיע עד לכמעט מטר אחד. קינים חדשים ואלטרנטיביים הם קטנים יותר באופן משמעותי. הקן לרוב ממוקם בכיוון הרצוי כשהוא מוגן מפני רוחות סערה.

הביצה הראשונה מוטלת לאחר כשלושה שבועות בערך מתחילת בניית הקן, וההטלה נמשכת כמה ימים, בכל יומיים ביצה אחת מוטלת (שתיים עד שש ביצים, לרוב ארבע). ראוי לזכור כי גודל התטולה תלוי בזמניות

